

І. Черніков
**“СХІДНИЙ СВІТ” ЯК ВТІЛЕННЯ ТРАДИЦІЙ І
ДОСЯГНЕНЬ УКРАЇНСЬКОГО СХОДОЗНАВСТВА.
ДО ІСТОРІЇ ЧАСОПИСУ В 1927–1931 рр.**

Воістину доленосними подіями у науковому житті суверенної України є заснування Інституту сходознавства Національної академії наук та відродження орієнталістичного журналу “Східний світ”. І що знаменно й закономірно: біля джерел цих подій стояв видатний український учений, гордість вітчизняної та світової орієнталістики академік Омелян Йосипович Прицак.

У той же час не тільки широкому загалу, а навіть багатьом сучасним фахівцям-сходознавцям ще і досі залишається майже невідомою історія цього унікального періодичного видання. Отже, доречно та повчально, на наш погляд, згадати добрим словом той далекий (адже відтоді минуло понад шість десятиріч) однойменний попередник, предтечу нинішнього часопису “Східний світ” періоду 1927–1931 рр.

Саме під такою назвою 1927 р. в тодішній столиці України – Харкові тиражем у 1000 примірників побачив світ перший номер нового періодичного видання в республіці. Журнал почав функціонувати як друкований орган Всеукраїнської наукової Асоціації сходознавства (ВУНАС), заснованої 10 січня 1926 р., і був призначений насамперед для апробації авторських розробок не тільки її членів та учасників, а й практично всіх фахівців даного профілю в республіці. Так, у Відкритому листі “До наукових товариств та організацій, учених та спеціалістів по Сходу” опублікованому у тому ж № 1 часопису, говорилося, що його редакція просить усіх, до кого вона звертається, “давати відомості про свої праці, плани... для вміщення їх у журналі “Східний світ”. У зверненні також містилося прохання до авторів та видавництв надсилати на рецензію свою друковану продукцію.

Слід зауважити, що дане періодичне видання певною мірою представляло інтереси і Українсько-Східної торговельної палати, утвореної у Харкові 1925 р. “Східний світ” публікував статті та огляди, підготовлені на основі оперативних матеріалів Палати. – Наприклад, Я. Шамраевский. “Восточные выставки. (О торговых выставках СССР в странах Востока и об Одесской выставке образцов экспортных товаров в 1923–1925)” – 1927, № 1, сс. 86–90; Він же. “К итогам деятельности Украинско-Восточной Торговой Палаты за 1925–1926 гг.” – Там же. С. 251–253.

Спочатку планувалось видавати журиал шість разів на рік, однак низка несприятливих обставин, про що докладно піде мова далі, завадила цьому. Отже, протягом п'ятирічного існування вийшло в світ 17 його номерів, включаючи і

спарені. Що ж до періодичності, то вона була далеко неоднаковою: в 1927 році – №1; 1928 – №№ 2, 3–4, 5, 6; 1929 – №№ 1–2(7–8), 3(9); 1930 – №№ 10–11 (1–2), 12(3), 4–5(13–14), 6(15), нарешті, 1931 – №№ 1–2 (16–17). Причому з кінця 1930 року та у 1931 році відповідні номери – 6(15) і 1–2(16–17) – з'явилися під назвою "Червоний Схід".

Загальна ж кількість опублікованих тоді українським сходознавчим періодичним виданням різноманітних матеріалів (статей, повідомлень, нарисів, оглядів, подорожніх нотатків, літературних перекладів, рецензій) досягла переконливої цифри 411. Вони розподілялись у номерах за таким класифікаційним принципом: I. Економіка, політика, право; II. Історія, етнографія, література; III. Доповіді; IV. Бібліографія; V. Хроніка сходознавства.

Поступово, хоча з деякими коливаннями, зростав і обсяг номерів журналу. Так, якщо № 1 містив 254 сторінки, то в наступні роки кількість сторінок у номерах продовжувала збільшуватись, а іноді вона налічувала навіть понад 400 сторінок здебільшого у подвійних випусках. Останній же такий – 1931 року – скоротився до 228 сторінок.

Звертає на себе увагу, а то і справді вражає персональний склад редакційної колеги часопису. Яке то було сузір'я імен видатних українських сходознавців: патріарх вітчизняної орієнталістики А. Кримський; арабіст, тюрколог та фахівець з історії українсько-турецьких взаємин А. Ковалівський; індолог П. Ріттер, тюрколог і афганознавець Л. Величко; тюрколог, синолог та монголознавець О. Гладстерн; єгиптолог і синолог В. Левитський; А. Носов (спеціалізація – антропологія кримських татар); А. Синявський (фахівець з питань торговельних зв'язків України з Близьким Сходом); О. Сухов (фахівець з економіки і географії країн Близького та Далекого Сходу); О. Федоровський (спеціалізація – історія культури татар Золотої Орди в Україні); поет П. Тичина (літературознавство, переклади творів майстрів слова народів Сходу). Відповідальними редакторами в різні періоди були відомі діячі освіти Я. Ряппо і О. Полоцький.

На шпальтах "Східного світу" – "Червоного Сходу" друкувались як українські орієнталісти, так і їх колеги з Москви, тодішнього Ленінграда, республік Російської федерації, Закавказзя, Середньої Азії, навіть зарубіжних країн Сходу.

Розглядаючи зміст даного журналу на основі вищезазначеного класифікаційного принципу, назвемо деякі з опублікованих у ньому матеріалів. Так, під рубрикою "Економіка, політика, право" вміщувались такі статті й повідомлення: О. Грушевський "Торговельні взаємини України з Близьким Сходом". – 1928, № 6, сс. 61–87. Резюме франц. мовою; І. Білякевич "Економічний стан сучасного Іраку, 1) Природні та соціальні умови сільського господарства. 2)

Рільництво. 3) Скотарство. 4) Промисловість. 5) Транспорт. 6) Зовнішня торгівля". – 1929, № 3(9), сс. 51–68. Резюме франц. мовою; Б. Данцінг "Криза в Єгипті". – 1931, № 1–2 (16–17), сс. 41–57; Д. Мухарджи "Селянський рух в Індії". – 1930, № 4–5 (13–14), сс. 3–24; В. Федоров "Шаріат та адат в житті мусульманського Сходу". Тези. – 1928, № 2, сс. 144–146; В. Дурденевський "Народні республіки Центральної Азії: (Монгольська та Тувииська)". – 1929, № 3 (9), сс. 97–115. Резюме франц. мовою.

Розділ "Історія, етнографія, література" представлений публікаціями: В. Дубровський "Україна и Близький Схід в історичних взаєминах. Часи передісторичні. – Доба переселення іародів. – Кримські татари. – Туреччина й Україна. – Доба гетьманщини". – 1928, № 2, сс. 147–156. Резюме укр. та рос. мовами; О. Акчокракли "Про перший проект споруди Волго-Донського каналу у XVI столітті, (Проект Турецької влади 1569 р. За даними кримського татарського ученого та історика Хурремі Челебі XVIII в.)". – 1928, № 2, сс. 188–192; Л. Вяяснівський "Про хевсурів". – 1929, № 3 (9), сс. 147–166. Резюме нім. мовою; Г. Кокієв "Бойові башти й оборонні мури гірської Осетії". – 1931, № 1–2 (16–17), сс. 185–198; Р. Тагор. Вірші. З бенгальської мови переклав проф. П. Ріттер. – 1927, № 1, сс. 182–185; Омар Хайям. Робайяти. Вступ, стаття і переклад на укр. мову П. Лозієва. – 1930, № 10–11 (1–2), сс. 337–344.

А завдяки постійній рубриці "Бібліографія" читачі мали можливість регулярно знайомитись з тодішніми новітніми сходознавчими виданнями, у тому числі зарубіжними. Ось, наприклад, видання, які встиг прорецензувати часопис: І. Фалькович. Рец. на кн.: Тауфик Кезма. "Элементарные основы грамматики арабского языка в популярном изложении. Из лекций, читанных членам Киевского отделения Всеукраинской научн. Ассоциации Востоковедения". – К., 1928, 576 с. – 1929, № 1–2 (7–8), сс. 406–407; "Диспут В. В. Струве", (Диспут з приводу широкого дослідження професора-єгиптолога В. В. Струве..., що відбувся 18 квітня 1928 р. в залі засідань Ленінградського державного університету. Відзив про працю дали проф. І. Франк-Каменецький, проф. Є. Кагаров, проф. А. Шмідт). – 1928, № 3–4, сс. 332–333; Л. Величко. Рец. на кн.: Мустафа Кемаль. "Путь новой Турции. 1919–1927". Т. I. "Первые шаги национально-освободительного движения 1919 г.". – М., 1929., 480 с. – 1930, № 10–11 (1–2), сс. 403–406; М. Спаський. Рец. на кн.: К. Котко. "Сонце поза мінаретами (15 оповідань з життя сучасної Туреччини)" – Видання Книгоспілки, 1928, 138 с. – 1928, № 5, сс. 284–285; Т. Груми. Рец. на кн.: В. А. Гордлевский. "Грамматика турецкого языка". – М., 1928, 159 с. – 1929, № 1–2 (7–8), сс. 400–401; М. Горбань. Рец. на кн.: Еренжей Хара-Даван. "Чингис-Хан, как полководец и его наследие. Культурно-исторический очерк Монгольской империи XII–XIV века". – Белград,

1929, 232 с. – 1930, № 12 (3), сс. 268–269; І. Крачковський. Рец. на кн.: "Арабські гори й пустелі. Маандрівки по Йємену Аміна Рейхана". – Лондон, 1930, 280 с., англ. мовою. – 1931, № 1–2 (16–17), сс. 214–218; Ібн Муса. Рец. на журнал: "Kiriath Sepher". Quarterly Bibliographical Review of the Jewish National University and Library in Jerusalem. 4th year, № 3–4, 1928. ("Кірят Сефер". Щоквартальний бібліографічний огляд Єврейського національного університету і бібліотеки в Єрусалимі. 4-й рік видання, № 3–4, 1928 р.) єврейською мовою. – 1928, № 5, с. 283.

Важко переоцінити також значення розділів "Доповіді" і "Хроніка сходознавства" з точки зору як аналізу новітніх орієнталістичних досліджень, так і поширення докладної інформації про події наукового життя. Характерні в цьому відношенні доповіді академіка В. Бузескула і В. Бартольда, виголошені на засіданнях відділень ВУНАС, – "Про досягнення в галузі вивчення стародавнього Сходу", "Розвиток сходознавства" тощо (див. "Східний світ" ("Сх. св."), 1927, № 1, відповідно сс. 120–137 і сс. 226–228). Становлять безперечний інтерес і відомості, наприклад, про щорічну діяльність ВУНАС на основі звітів її Правління ("Сх. св.", 1928, № 2, сс. 51–53; 1928, №5, сс. 257–258; 1929, № 1–2 (7–8), с. 373; 1929, № 3 (9), с. 225; 1930, № 10–31 (1–2), сс. 359–379, 382–394), про заснування у Харкові 1 січня 1930 р. Українського науково-дослідного інституту сходознавства (УНДІС) і 29 травня 1930 р. Українського технікуму сходознавства та східних мов ("Сх. св.", 1930, № 12 (3), сс. 251–254; № 4–5 (13–14), с. 292; "Червоний Схід", 1930, № 6 (15), сс. 273–274, 1931, № 1–2 (16–17), сс. 207–210.

Варто сказати про труднощі, яких зазнавав журнал. Його періодичність постійно порушувалась насамперед внаслідок неукомплектованості штату працівників редакції та скорочення з року в рік бюджетних асигнувань на його утримання. Слабкість же поліграфічної бази відчутно позначалася на зовнішньому оформленні цього періодичного видання.

Зрозуміло, що перелічені негативні явища, "труднощі зростання" інакше кажучи, можна було б подолати при умові зацікавленості в цьому з боку тодішніх владних структур. Проте сталінський режим, набираючи силу, заради гіпертрофованої централізації став на шлях безкомпромісного згортання, а в решті решт і суттєвої ліквідації національно-республіканських установ та осередків науки й культури. Природньо, що не змогли цього уникнути ні сама ВУНАС, ні, зрештою, її журнал "Східний світ". Не допомогло і перейменування його з кінця 1930 р. на "Червоний Схід". 1931 року вони припинили свою діяльність. Незабаром сокира масових репресій 30-х років винищила золотий фонд української сходознавчої науки, а імена її багатьох визначних представників були довгий

час несправедливо забуті.

Та й попри всілякі біди, негаразди й випробування орієнталістичний часопис за багатовікову історію України все ж відбувся! Він став втіленням яскравих традицій й досягнень вітчизняного сходознавства. Чимало його матеріалів, залишаючись актуальними та вкрай потрібними, становлять неабияку цінність і сьогодні.

У Зверненні “До читачів. “Східний світ” продовжується” Головний редактор відродженого періодичного видання академік Омелян Прицак зазначає: “Свого часу цей журнал здобув найвище визнання як в Україні, так і серед міжнародних сходознавців. Ми сподіваємося, що будемо продовжувати ті світлі традиції на такому ж високому рівні. Віддаючи належне нашому попереднику, редакція вирішила передрукувати принаймні по одній статті з оригінального “Східного світу”, які досі не втратили своєї вартості... Сподіваємося, що відновлений “Східний світ”, як і його попередник, знайде своїх прихильників. Щасливої дороги!”

“Східному світові” жити й процвітати у незалежній Україні!

ЛІТЕРАТУРА

1. “Східний світ”. – Харків, 1927. – № 1. – Всеукраїнська наукова Асоціація сходознавства. – С. 2.
2. Там само.
3. Систематичний покажчик до журналу “Східний світ” – “Червоний Схід” (1927–1931). – Харків: Видавництво Харківського університету, 1964. – С. 53.
4. Див.: Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII–XX віках. – Антологія літератур Сходу. Переклади з адигейської, азербайджанської, арабської, асурської, бенгальської, вірменської, гінді, грузинської, грапара (старовірменської), індонезійської, китайської, корейської, меотійсько-грецької, осетинської, палі, перської, санскритської, таджицької, турецької, японської та інших мов, зроблені або видані в Харкові. – Харків, 1961. – С. 91.
5. Відділ рукописів Національної Бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Ф. X. – Архів ВУНАС. – №№ 22547, 22704.
6. До читачів. “Східний світ” продовжується. Слово Головного редактора академіка Омеляна Прицака // “Східний світ”. – 1993. – № 1. – Заснований у 1927 році, насильно припинений 1931 року. Відновлений у 1993 р. Інститутом сходознавства ім. А. Кримського НАН України та Академією наук України. – С. 4.